

*Ба Шӯрои диссертационии 6D КОА -013. дар
назди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати
Тоҷикистон (735700, ш.Хуҷанд, микронаҳияи 17,
бинои 1)*

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба кори диссертационии Махмадалӣ Бахтиёр Набӣ
(Маҳмадалӣев Бахтиёр Набиевиҷ) дар мавзӯи «Такмили танзими омили
экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа: назария ва
амалия» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи
иҳтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ

Мутобиқати диссертасия ба иҳтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯи
онҳо диссертасия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Рисола тибқи
шиносномаи иҳтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон аз рӯи иҳтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва
ҳудудӣ мувоғики бандҳои: 3.1. Инкишофи назарияҳои иқтисодиёти
маконӣ ва минтақавӣ; усулҳо ва фишангҳои таҳқиқотҳои иқтисодии
маконӣ; эконометрикаи қаламравӣ; ташхиси низоми мушкилотҳо ва
ҳолатҳои минтақавӣ. 3.5. Дигаргунҳои қаламравӣ-минтақавӣ;
муаммоҳои таъсисёбии мухити ягонаи иқтисодӣ дар Ҷумҳурии
Тоҷикистон; фаркгузории минтақавии иҷтимоӣ-иқтисодӣ; ҳамгирои
маконӣ ва дезинтегратсияи мамлакат. 3.17. Мухити маҳсуси иқтисодӣ-
хукуқии тараккиёти маҳаллӣ ва минтақавӣ. 3.18. Ташкил ва баҳодиҳии
самаранокии фаъолияти макомоти ҳокимияти идоракунӣ дар вилоятҳои
Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар ноҳияҳои маъмурӣ; истифодаи чунин
баҳодиҳӣ дар низоми идоракунӣ ва назорати давлатӣ иҷро шудааст.

Мубрам будани мавзуи диссертасия. Эътироф шудааст, ки
чаҳонишавӣ ва минтақашавӣ ин тамоюлҳои асосии рушди ҷаҳони мусир
мебошанд. Онҳо на таҳо барои рушди иқтисодӣ имкониятҳои нав
мекушоянд, балки боиси афзоиши номутаносибӣ ва ноустувории
системаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, афзоиши нобаробарӣ дар рушди
иҷтимоию иқтисодӣ ва ҷолибияти сармоягузории минтақаҳо,

нобарбарии ичтимой ва вайроншавии низоми табиатистифодабарӣ мегарданд.

Таъмини устувории системаҳои ичтимою иқтисодиро мувозинати сегонаи тараккиёти ичтимою иқтисодӣ (табиат — ахолӣ — иқтисодиёт) таъмин менамояд. Бо вучуди аҳамияти амалии худ, илми иқтисодӣ то ҳол системаи эътирофшудаи ақидаҳои илмиро оид ба механизми таъмини рушди устувор, маҳсусан системаҳои ичтимою иқтисодии минтақавӣ ташаккул надодааст.

Чузъи экологии тараккиёти устувори системаҳои ичтимою иқтисодии минтақавӣ то андозае таҳқик карда шудааст. Ба назар гирифтани ҷиҳати сусти омили экологӣ дар таҳияи консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди ичтимою иқтисодии минтақаҳо, нақшаҳои банақшагирии ҳудудӣ боиси хеле тезутунд шудани мушкилоти экологӣ дар бисёр минтақаҳои кишвар, ҳатто дар шароити шадиди вазъи экологӣ гардид.

Баҳо надодан ба омили экологӣ ва маҳдудиятҳои экологӣ ҳангоми тартиб додани хуччатҳои рушди ҳудуд на танҳо оқибатҳои сершумори манғӣ дар идоракуни табиат, балки боиси номутаносибии амики дарозмуддати рушди иқтисодӣ, ичтимой ва экологии системаҳои ичтимою иқтисодии сатҳи гуногун мегардад.

Вобаста ба ин, масъалаи такмили танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа дар шароити кунунӣ муҳим мегардад.

Дараҷаи навғонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Навғонии илмии рисола дар инкишофи назария, методологияи таҳқиқи омили экологӣ ва коркарди тавсияҳои амалий оид ба такмили танзими муаммоҳои экологӣ дар қаринаи рушди устувори минтақа зохир мегардад.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертационӣ, ки дорои навғонии илмӣ мебошанд, инҳоянд:

- ба низом даровардани концепсияи рушди устувор чун парадигмаи рушди низоми экологӣ ” иқтисодии сатхи дилҳоҳ (мега-, макро-, мезо -, микросатҳ);
- асоснок намудани шарҳи муаллифии минтақа, ки низоми ягонаи муносибатҳои иқтисодӣ бо муносибатҳои умумӣ ба шароитҳои ҳаётӣ ҳудудиро бо ихотакунанда – муҳити табӣ ва иҷтимоӣ алоқаманд мебошанд;
- исбот намудани баланд шудани дараҷаи мустақилияти фаъолияти хочагидории минтақа дар ҷумхурӣ, ки бояд бо технологияҳои институционалии танзими ҷанбаҳои экологии истеҳсолот ва муносибатҳои иқтисодиро дар бар гирад;
- асоснок кардани зарурати дар мадди аввал ҳал намудани муаммоҳои экологӣ дар минтақаҳо, ки дар минбаъдаи фаъолият ба ҷамъият таъсири манғӣ нарасонад;
- гурухбандии нишондиҳандаҳои арзёбии фаъолнокии иқтисодиву экологӣ ва муайян намудани услуби арзёбии рушди соҳибкорӣ дар соҳаи иқтисодиву экологӣ;
- коркарди амсилаи рушди устувори минтақа дар низоми муосир ва нигоҳ доштани тартиби экологи фаъолият;
- асоснок намудани вайроншавии муҳити зист дар минтақа, зиёдшавии партовҳо ва муайян намудани равияҳои танзими онҳо;
- омилҳои мусбиву манғӣ, ки ба инкишофи иқтисодиву экологӣ дар минтақаҳо таъсир ҳоҳад расонд ошкор карда шудааст.

Сатҳи эътиимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар рисола баёншуда. Асоснокии нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, хулосаю тавсияҳои дар диссертасия овардашуда бо омӯзиш ва таҳлили асарҳои илмии олимони ватаний ва ҳориҷӣ онд ба масъалаҳои танзими омили экологии рушди устувори иқтисодиёт, дақикии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқоту интишорот ва, инчунин, истифодабарии усуљҳои таҳқиқоти умумиилмӣ тасдик

мегардад. Дурустии мукаррароти илмӣ, хулоса ва тавсияҳои таҳиякардаи рисолаи докторӣ бо инҳо таъмин карда мешавад:

- якум, истифодаи васеъи тадқиқотҳои бунёдии олимони хориҷӣ ва ватаний дар самти муайян намудани асосҳои концептуалии тадқиқоти танзими иқтисодию экологии иқтисодиёти минтақа, рушди устувори иқтисодиёти минтақа баҳшида шудаанд;

- дуюм, бо роҳи гузаронидани таҳлили системавии синтезии маълумотҳои оморӣ ва дар асоси онҳо анҷом додани ҳисобҳои гуногунчабҳа барои арзёбии вазъи танзими экологӣ дар минтақа;

- сеюм, бо роҳи омӯзиши таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ ба мисли Иттиҳоди Аврупо, ИМА, Канада, Британияи Кабир, Чин, Ҳиндустон, Қазоқистон, Ўзбекистон, Русия, Беларус, Кореяи Ҷанубӣ, Сингапур, Тайван ва Малайзия дар самти рушди заминаи институционалии танзими экологии иқтисодиёт, асоснок намудани модели мутобики он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- чорум, бо роҳи муайян намудани зерминтақаҳои қалони вилояти Суғд, ки ҳусусиятҳои хоси истехсолӣ, табиию иклимиро доранд, пешниҳоди тарз ва усулҳои ҳифзи табиат дар ин минтақаҳо;

- панҷум, таснифоти монеаҳои иқтисодӣ дар рушди устувори иқтисодиёти минтақа имконияти коркарди ҷораю пешниҳодҳои муаллифро додааст, ки онҳо ҷолиби диққат мебошанд.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои рисола, имкониятҳои истифодаи онҳо. Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар инкишоф ва такмили мукаррароти алоҳидан назарӣ ва амалӣ оид ба ташккули ҷараёнҳои экологӣ дар бизнеси хурд ва миёнаи иқтисодиёти минтақавӣ зохир мегардад, ки ба идоракунии самаранок ва инкишофи он дар амалия имконият медиҳад. Истифодаи натиҷаҳои илмии диссертационӣ дар самти ҳал намудани муаммоҳои экологӣ баҳри таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақаҳо мусоидат меқунад.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертациониро натиҷаю хулосаҳои

дар намуди мукаррароти мушаххаси илман асоноки ба даст омада ташкил мекунанд, ки онҳоро макомоти минтақавии ҳокимияти икроия ҳангоми коркарди пешниҳодҳо оид ба таҷдиди сиёсати давлатии минтақавии экологиву иқтисодӣ истифода бурда метавонанд.

Мукаррароти назария ва амалии кори диссертационӣ инчунин мумкин аст, ки дар раванди таълим дар доираи курсҳои фанҳои иқтисодӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Соҳтор ва мундариҷаи диссертатсия

Дар боби якум «Асосҳои илми таҳқиқи танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа» таҳаввули назарияи рушди устувор дар низомҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ, мӯҳтаво ва мукаррароти асосии низоми экологӣ, асосҳои институтсионалии ташаккули низоми экологӣ дар иқтисодиёти минтақа мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Рисоланавис дар диссертатсия чанбаҳои назариявии рушди устуворро таҳқиқ намуда, дуруст кайд кардааст, ки аз мағҳуми рушди устувор муносабати маҳсусро ба идоракуни минтақаҳо дар назар дорад, ки дар он истифодаи потенсиали дар ин ё он минтақа мавҷудбуда бо мақсади ҳифз ва тавсеаи имкониятҳои онҳо, риояи талаботи экологӣ амалӣ карда мешавад. (саҳ. 34 дисс.).

Мухаккик дуруст зикр мекунад, ки дар сатҳи минтақавӣ тараққӣ додани хочагии қишлоқ дар асоси технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ пешкадами агротехника ба шароити маҳал мутобиқгашта, ба амал баровардани тадбирҳои баланд бардоштани ҳосилхезии замин ва аз эрозия ва ифлосшавӣ муҳофизат намудани онҳо, инчунин ба вучуд овардани системаи ҳифзи иҷтимоии аҳолии деҳот муҳим аст (саҳ. 37 дисс.).

Унвонҷӯ мундариҷаи низоми экологиро дар иқтисодиёти минтақа таҳқиқ намуда, бамаврид кайд намудааст, ки рушди устувори минтақаро мётафон ҳамчун раванди динамикии фаъолияти системаи иҷтимоию иқтисодии минтақавӣ фаҳмид, ки дар доираи он баробарии манфиатҳои

иҷтимоию экологӣ чомеа ба даст оварда мешавад. Дар баробари ин, ноил шудан ба ҳадафи асосии рушди устувор муайян намудани хусусиятҳои рушди иҷтимоию экологӣ-иқтисодиро дар назар дорад, ки имкон медиҳад маҷмуи омилҳои муҳити иҷтимоию экологӣ муайян карда шаванд (сах. 45 дисс.).

Ба андешаи диссертант, «кабудизоркуни фъолияти иқтисодӣ» самти муҳими рушди устувор дар низоми иҷтимоию иқтисодии минтақа баромад мекунад, ки бо ақидаи ў розӣ нашудан номумкин аст (сах. 48-52 дисс.).

Муаллифи рисола асосҳои институтсионалии ташаккули низоми экологиро дар иқтисодиёти минтақа саҳҳҳ таҳқик намуда, хато накардааст. Ақидаи муаллиф оид ба вазъи экологӣ танзимкуниҳукуқии зарари иқтисодӣ ҳамчун механизми танзимшаванди иқтисодии баланд бардоштани амнияти экологӣ дар минтақа хисобидан қобили таваҷҷӯҳ аст (сах. 70 дисс.).

Дар боби дуюм «Равияҳои методологии танзими омили экологӣ дар ноил гаштан ба ҳадафҳои рушди устувори минтақа» усулҳои арзёбии ҳолати экологии минтақа дар назария ва амалияи илми иқтисодӣ, принципҳои ташаккули фъолият оид ба ҳифзи табиат ва танзими он дар шароити иқтисодиёти бозор, механизмҳои ташкилӣ-иқтисодии ҳифзи табиат дар кишварҳои ҳориҷӣ таҳқик ва асоснок карда шудаанд.

Бо мақсади муайян намудани усулҳои арзёбии ҳолати экологии минтақа усулҳои муҳталифи он муайян карда шуда, стратегияи ташхис ва таҳияи меъёрҳои баҳодиҳии ҷораҳои пешгирии пайдоиши оқибатҳои номатлуб лова шудааст. Барои муайян кардани нишондиҳандаҳои маҷмуавӣ омодакуни чадвали омехта пешниҳод шудааст, ки имкон медиҳад рӯйхати пуриқтидортарин нишондиҳандаҳо барои таъмини вазъи кунуни экологӣ истифода гардад (сах. 77-85 дисс.).

Муаллиф дуруст зикр мекунад, ки алгоритми муайян намудани сатҳи таъсир ва арзёбии ҳатарҳо ҷараёни мураккабест, ки ташхиси

манбаъҳо ва хусусияти партовҳо, роҳҳои пахншавии моддаҳои ифлоскунанда ва таъсири кимиёвиро бо максади муайян кардани концентратсияе (микдори), ки таъсири одамон метавонад ба вуқӯй ояд, дар бар мегирад.

Дар боби З-юм “Бехтарсозии механизмҳои танзими давлатии робитаҳои экологӣ – иқтисодии минтақавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” роҳҳои асосии такмили фаъолияти механизми иқтисодии танзими фаъолияти соҳибкории экологиро дар заминаи концепсияи рушди устувор меомӯзад.

Дар асоси таҳлил диссертант муайян намудааст, ки суръати миёнаи солонаи афзоиши МММ-и вилоят дар солҳои охир аз 5,2 % то 7,3 % ташкил медиҳад. Суръати баланди афзоиши маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғд дар соли 2020 аз хисоби рушди устувори соҳаи саноат таъмин гардид. Саноати вилоят ба хисоби миёна дар як сол истеҳсоли маҳсулот дар давраи гузашта 13,7 фоизро ташкил дод. Афзоиши миёнаи солона дар соҳтмон 13,4 фоиз ва хочагии кишлок 11,8 фоизро ташкил дод. Бояд гуфт, ки иқтисодиёти вилоят ба туфайли суръати баланди афзоиши саноат, хочагии кишлок ва соҳтмон суръати баланди тараккиёт ба даст оварда истодааст. (С.124)

Унвончӯ қайд менамояд, ки умуман, афзоиши нишондихандаҳои иқтисодӣ аз ҷиҳати сифат не, балки микдор меафзояд. Ташаккули номутаносибии экологӣ бо афзоиши маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ чӣ дар маҷмуъ ва чӣ ба ҳар сари аҳолӣ ҳамроҳ мешавад. Афзоиши микдори нишондихандаҳои иқтисодиёти вилоят дар заминаи афзоиши ифлосшавии мухити зист ба амал меояд. Ин бо он далел оварда мешавад, ки иқтисодиёти ривоҷ меёбад, аммо бар ивази номатлуби вайроншавии мухити зист. Ин маънои афзоиши мушкилоти экологӣ, коҳиши иқтидори табии, афзоиши бемориҳо, ифлосшавии мухити зист дорад. (135)

Докторант дуруст ҳулоса менамояд, ки дар нисфи минтақаҳои кишвар афзоиши маблағгузорӣ ба фондҳои асосӣ ба вазъияти экологӣ ва

сарфаи захираҳо ба ҳеч ваҷӯҳ таъсири манғӣ намерасонад. Ин маънои онро дорад, ки маъмурияти ин субъектҳо бояд сиёсати сармоягузории ҳудро тағиیر диханд; пеш аз ҳама, ҷалби сармоя ба лоиҳаҳои каммасраф ва экологӣ зарур аст. Агар мо роҳи пештараро риоя қунем, пас дар ин мавзӯъҳо афзоиши номутаносибии экологӣ ва рушди иқтисодиро дар заминай ифлосшавии мухити зист ва афзоиши истеъмоли захираҳо интизор шудан лозим аст. (С.146-147)

Дар боби 4-ум “Ҳолати муосир ва тамоюли рушди бозори хизматрасонии экологии минтақавӣ дар Тоҷикистон” арзёбии вазъи экологӣ ва иқтисодии минтақаҳои Тоҷикистон дода мешавад, таҳлили миқдорӣ ва сифатии рушди бозори хизматрасонии экологӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳусусиятҳои танзими давлатӣ ва дастгирии ҳукуқии рушди ин бозор гузаронида шуда, муайян карда шудаанд.

Рисоланавис дуруст қайд менамояд, ки дар шароити муосир таҳияи механизми идоракуни танзими муаммоҳои экологии минтақа бо максади баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузории он барои ҳар як минтақаҳои алоҳидай Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим аст. Иқтисодиёти устувори оянда он аст, ки дар он неру, об, замин ва дигар захираҳо нисбат ба имрӯз ҳеле самараноктар ва оқилонатар истифода мешаванд. Татбики консепсияи рушди устувори иқтисодӣ дар сатҳи минтақа бояд бо назардошти ҳусусиятҳои экологӣ, иҷтимоию иқтисодӣ, фарҳангӣ ва дигар ҳусусиятҳои ҳудудҳо сурат гирад.

Мо бо ақидаи докторант дар бораи баҳисобигарии ҳусусиятҳои миллӣ дар раванди татбики консепсияи рушди минтақавии экологӣ пурра розӣ мебошем. Бо дарназардошти он, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ояндаи наздик аз рушди комплекси ашёи ҳом пурра даст кашида наметавонад ва на танҳо ба эътидол овардани суръати рушди иқтисодӣ, дар айни замон нигоҳ доштани меъёрҳои қатъии истифодабарии захираҳои табии низ эҳтиёҷ дорад. (С.186). Таъмини рушди мутаносиби

фазою худуди экологӣ ба дӯши мақомоти вилоятӣ вогузор шудааст, ки дар доираи ваколатҳои худ мушкилоти асосии ин соҳа ва динамикаи тағйиротро муайян намуда, сиёсати минтақавиро таҳия месозад, самтҳо ва вазифаҳои муҳфизати муҳити зист, тараққиёти иқтисодии минтақаҳо, стратегияи даҳлдор ва дигар хуччатҳои барномавӣ тартиб диханд. (С.190)

Докторант, дуруст хулоса менамояд, ки раванди сармоягузории аз ҷиҳати экологӣ нигаронидашуда даҳолати давлат ва танзими дақиқи таҳия, татбиқ ва нигоҳдории лоиҳаҳои сармоягузориро талаб мекунад, ки дар он дастгирии чунин лоиҳаҳо нақши маҳсус мебозад. Танзими давлатии равандҳо таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузории аз ҷиҳати экологӣ нигаронидашуда фароҳам овардани маҷмуи бошуурона ташаккулӯфтai шароит, афзалиятҳо ва маҳдудиятҳоро дар бар мегирад. (С.207) Тавре, ки ӯ қайд менамояд, дар сатҳи минтақавӣ салоҳиятҳои зерини мақомот дар соҳаи дастгирии фаъолияти сармоягузории ба экологӣ нигаронидашударо чудо кардан мумкин аст:

- сиёсати андози минтақавӣ, аз ҷумла танзими меъёри фоизии андозҳо ба буҷети вилоят, ташкили минтақаҳои маҳсуси иқтисодӣ бо шартҳои имтиёznок барои сармоягузорони экологӣ, мукаррар намудани андозҳои минтақавӣ барои соҳаҳои «ифлоскунанда»;
- таъсис додани фондҳои сугуртавӣ ва гарав барои сармоягузорони экологӣ; (С.209)

Аз рӯи мушоҳидан докторант мубориза бар зидди ифлосшавии муҳити зист, партовҳо, таназзули захираҳои табии ҳангоми баромадан аз иқтисодиёт мубориза бар зидди оқибатҳои рушди техногении иқтисодӣ мебошад. (С.233) Барои ноил гаштан ба рушди устувори иқтисодӣ ҳалли мушкилоти экологӣ, арзёбии самаранокии соҳторҳои иқтисодӣ барои эҷоди модели дохилии рушди иқтисодӣ зарур аст. Дар баробари ин структураҳои хочагиро тавре ташкил кардан лозим аст, ки истеҳсоли маҳсулот зиёд карда шавад, яъне бо оқибатҳои он не, балки сабабҳои аз

чиҳати экологӣ хеле зиёд будани иқтисодиётро ошкор намуда, бо онҳо мубориза бурдан лозим аст. Ҳамаи ин зарурати танзими идоракунни стратегии рушди экологию иқтисодии минтақа, аз нав диде баромадани ҳам стратегияи миллии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва ҳам минтақаҳоро ба миён меорад. Қадами аввал бояд муайян ва асоснок кардани афзалиятҳои ҳалли муаммоҳои экологӣ минтақа, таҳия ва татбики заминай стратегии идоракунни он, асосноккунни механизми идоракунни муаммоҳои экологии минтақа бошад. (С.236)

Дар боби 5-ум “Самтҳои асосӣ ва дурнамои рушди бозори хизматрасонии экологӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” асосҳои иқтисодии ташкил ва ва рушди бозори хизматрасонии экологӣ дар минтақаҳо таҳия карда шудааст, инфрасоҳтори бозори ҳадамоти экологӣ баррасӣ карда шуд, муносибатҳо оид ба ташкили шарикӣ давлат ва бахши ҳусусӣ дар бозори хизматрасонии экологӣ пешниҳод карда шуданд.

Пешниҳоди муаллиф доир ба ҷорӣ намудани пардохтҳо ва ҷаримаҳои экологӣ бебаҳс мебошад. Тавре, ки ӯ қайд менамояд, воситаи аз ҳама самарарабаҳши танзими нарҳҳо системаи пардохтҳои идоракунни мухити зист, ки пардохтҳоро барои захираҳои табии, партовҳои ифлоскунанда, ихроҷи партовҳо, инчунин ҷаримаҳо ва ҷуброни заар мебошад. Чунин система бояд фаъолияти иқтисодии экологии корхонаҳоро ҳавасманд гардонад, ташаккули сарчашмаҳои мутамаркази маблагузорӣ, ҳифз ва такрористехсоли захираҳои табииро таъмин намояд, омили табииро дар таркиби ҳарочот ва натиҷаҳо, дар даромаду ҳарочоти корхонаҳо ва минтақаҳо ба назар гирад, ба азхудкунни даромади дифференсиалии пайдоиши ичора, ҷуброни заар ба соҳиби захираҳои табии мусоидат кунад. (С.243)

Чолиби дикқат аст, ки дар диссертатсия модели танзими экологии минтақа коркард ва пешниҳод шудааст. Моҳияти модели пешниҳодшуда - тадқиқи сатҳи афзоиши партовҳои заарнок ба ҳавои атмосфера

вобаста аз рушди иқтисодӣ, яъне афзоиши маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ, суръати зиёдшавии маблагузорӣ баҳри бакордарории сармояи асосӣ, шумораи корхонаҳои саноатӣ дар иқтисодиёти минтақа мебошад. Зоро рушди фаъолнокии иқтисодии субъектҳои ҳаҷагидор дар афзоиши истеҳсоли мол ва хизматрасонихо, миқдори корхонаҳои фаъолиятбаранда, маблагузорӣ ба фондҳои асосии корхонаҳо, ҷалби заҳираҳои истеҳсолӣ, табии, меҳнатӣ ба ҷараёни тақрористеҳсолот мебошад. Мантиқан афзоиши фаъолнокии иқтисодии субъектҳои ҳаҷагидор бо зиёдшавии сатҳи таъсиррасони ба муҳити зист низ алокаманд аст. (С.265)

Инчунин дар рисола механизми ташкили иқтисодии бозори хизматрасонии экологӣ коркард шудааст, ки хеле саривақти ва муҳим мебошад. Ин механизм дар муҳити бозори хизматрасониҳои эко инъикос мекунад: усулҳои нигоҳ доштани стратегияи бехтарини маркетинг барои пешбурди ҳадамоти экологӣ, сатҳи омодасозии заминай зарурии қонунгузорӣ ва дастгоҳҳои идоракунӣ, тарзу усулҳои соҳибкорӣ ва фаъолияти иқтисодӣ дар ин соҳа, ҷалби сармоягузорӣ барои рушди инфрасоҳтор дар ин баҳши бозор. (278)

7. Мутобикати мазмунни автореферат ба муқаррароти асосии рисола.
Автореферат муҳтавои асосии тадқиқоти рисоларо инъикос намуда, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшударо инъикос менамояд.

8. Эродҳо ва ҳолатҳои баҳсталаб доир ба шаклгирии диссертатсия.

Ба андешаи мо дар баробари ҷанбаҳои мусбӣ диссертатсияи тақризшаванда дорои як катор камбудии норасогиҳо мебошад, ки аз инҳо иборат аст:

1. Сифати кор боз ҳам бехтар мешуд, агар муаллиф ҳангоми тавзеи истилоҳоти рушди устувор дар низоми иҷтимоӣ-иқтисодӣ нуқтаи назари ҳудро нисбати мағҳуми мазкур возехтар иброз менамуд. Ҳамзамон мағҳумҳои истилоҳотии дигари ифодакунандай рушди устуворро дар низоми иқтисодӣ аз қабили “рушди мутавозин”,

рушди устувори мутавозиншуда” ва амсоли онҳоро возех ошкор менамуд.

2. Новобаста аз оне, ки зербоби 1.3. “Усулҳои арзёбии ҳолати экологии минтақа дар назария ва амалияи илми иқтисодӣ” номгузорӣ шудааст, дар зербоби мазкур усулҳои арзёбии ҳолати экологӣ ба дараҷаи кофӣ мавриди баррасӣ карор нагирифтаанд. Ҳамзамон саҳми муаллиф дар рушди усулҳои арзёбии ҳолати экологии минтақа норавшан бокӣ мемонад.
3. Сифати кор боз ҳам беҳтар мегардид, агар муаллиф дар зербоби 3.2. “Арзёбии вазъи экологӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳлили муқоисавии вазъи экологӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғдро бо дигар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ мемонд.
4. Таҳлили гузаронидаи муаллиф оид ба нишондиҳандаҳои асосии вазъи экологии минтақа маҳдуд мегардад. Сифати кор боз ҳам беҳтар мегардид, агар муаллиф таъсири сиёсати экологии минтақаро ба сатҳи рушди иқтисодӣ ва дигар нишондиҳандаҳои соҳтории иқтисодиёти вилояти Суғд арзёбӣ намуда, тавсияҳои зарурӣ илмию амалий оид ба паст намудани чунин вобастагӣ пешниҳод менамуд.
5. Дар диссертатсия мавқеи хосаро моделсозӣ ва ояндабинии вазъи экологӣ дар самти танзими рушди устувори вилояти Суғд касб менамояд. Дар баробари ин ояндабинии нишондиҳандаҳои экологӣ танҳо дар ҳаҷми моддаҳои заарноки ба атмосфера партофташуда дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2026 маҳдуд мегардад. Сифати кор боз ҳам беҳтар мешуд, агар чунин ояндабинӣ нишондиҳандаҳои дигари амнияти экологиро низ дарбар мегирифтанд.
6. Гарчанде дар кисмати дараҷаи коркарди илмии проблемаи мавриди омӯзиши диссертатсияи мазкур таҳқиқотҳои олимон, ки дар самти рушди консепсияҳои экологӣ, назарияи иқтисодиёти минтақа

бахшида шуда бошанд хам, мутассифона, дарацаи коркарди мавзӯи диссертатсия дар онҳо муҳтасар нишон дода нашудаанд (олимони хориҷи наздик: Голуб А.А., Гофман К.Г., Гусеев А.А., Лемешев М.Я., олимони ватаний: Ахророва А.Д., Комилов Ф.С., Разиков В.А., Юнусӣ М.К ва дигарон).

7. Дар навгонии рисолаи диссертационӣ исбот карда шудааст, ки дар вилояти Суғд аз рӯи концентратсияи бештари моддаҳои ифлоскунандай ҳаво, шаҳрои Хучанд, Панҷакент, ноҳияҳои Б.Фафуров ва Айни пешсафанд, ки бо сатҳи баланди зичи ҷойгиршавии корхонаҳои саноатӣ ва аҳолӣ дар ин ҳудудҳо вобаста аст, лекин шаҳри Исфара, ки низ аҳолияш ва ҷойгиршавии корхонаҳои саноатӣ зич мебошанд, ба назар гирифта нашудааст.
8. Номгӯи адабиёти истифодашуда нисбатан кӯҳна буда, зарурияти ворид намудани маводҳои навро тақозо менамояд.
9. Дар автореферати кори диссертационӣ муаллиф аз адабиёти илмии истифодашуда иқтибосҳо овардааст, аммо автореферат ин кори худи муаллиф буда, овардани иқтибосҳоро тақозо наменамояд.

9.Мутобиқати диссертатсия ба тартиби додани дараҷаи илмӣ.

Умуман, бояд қайд кард, ки кори диссертатсионии Махмадалий Бахтиёр Набӣ (*Маҳмадалиев Бахтиёр Набиевич*) таҳқиқоти илмии мустақилона ва пурра анҷомёфта мебошад, натиҷаҳои ба даст овардашуда дорон навоварии илмӣ ва аҳамияти амалиро дар ҳуд инъикос мекунанд, ки ба ҳалли муаммоҳои такмили танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа мусоидат менамояд.

Автореферат ва корҳои аз чоп баровардаи муаллиф дар ҳуд таркибу мундариҷаи асосии диссертатсия ва навгонии илмии онро ифода менамоянд. Диссертатсия соҳтори мантиқан мукаммал дошта, натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф арзиши илмӣ доранд, ки асосҳои

назариявию методӣ ва амалии такмили танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақаро тараккӣ медиханд.

Дар асоси маълумоти дар боло зикршуда, хулоса карда мешавад, ки диссертатсия дар мавзӯи «Такмили танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа: назария ва амалия» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ ба талаботи “Низомнома дар бораи тартиби додани дараҷа ва унвони илмӣ”-и Комиссияи Олии Атестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он Маҳмадалӣ Бахтиёр Набӣ (*Маҳмадалиев Бахтиёр Набиевич*) сазовори дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз аз руи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва худудӣ мебошад.

Такриздиҳанда:

Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва
соҳибкории Тоҷикистон, академики
Академияи Байналмиллалии
илмҳои ташкилий

F. Чурабоев - Чурабоев Ф.Ч.

Сурогай донишгоҳ:
734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
г. Душанбе, ҳ. Борбад 48/5
тел. (+992) 934369060
E-mail: gafurjon51@mail.ru

Имзои Чурабоев Ф.Ч. тасдик менамоям:
сардори раёсати кадр ва корҳои маҳсуси
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ,
ва соҳибкории Тоҷикистон

Ш.Н. Чураев - Чураев Ш.Н.

29.12.2022

